

1. A legkorszerűbb vonatkozó dokumentációs nyelvészeti szakirodalom áttekintése után határoztuk meg a dokumentálásnak a jelen kutatásban követendő irányát, három fontos szempont figyelembevételével. Ezek közül az első szempont az, hogy az adatok feltétlenül a jelen nyelvhasználatot tükrözzék, ezért eleve elvetettük a nagyon mesterséges, átörökített szövegek, mesék, narratívák, dalok felvételét, ami a kisebbségi, veszélyeztetett nyelvek dokumentációja során szükség esetén még ma is használt eszköz. A második szempont az, hogy lehetőleg olyan adatokat gyűjtsünk, amelyekből minél több kiderül az alaktani variációról, ezért egy célzott kérdőívet használtunk spontán beszélgetések megörökítése helyett. Ezt időbeli és anyagi korlátaink is indokoltá tették. A korszerű dokumentációs nyelvészet által is kiemelt jelentőségüként kezelt a harmadik szempont, a nyelvész felelőssége a beszélő közösség iránt. Ezt szem előtt tartva vontunk be anyanyelvi beszélőt, a közösség tagját is a dokumentálási folyamatba.

Mindezen szempontok alapján, és támaszkodva K 111961 számú pályázat eredményeire, valamint a korábbiakról rendelkezésre álló nyelvi adatokra, kidolgoztunk a korábbinál célzottabb, viszont nem sokkal terjedelmesebb kérdőívet. A Baló András Márton által az ELTE elméleti nyelvészet szakán a 2017/18-as tanév tavaszi félévében tartott Cigány nyelv című kurzus hallgatói a kurzus keretében végeztek terepmunkát. Őket a kurzuson a cigány nyelvről szerzett tudásuk és nyelvészeti ismereteik tették alkalmassá a feladatra, és vidéki helyszíneket látogattak meg. A projekt második szakaszában már állandó terepmunkások működtek közre: Rosenberg Mátyás, aki már végzett terepmunkát a K 111961 számú pályázatban is; Lovas Anna, az ELTE elméleti nyelvészet szakos hallgatója, aki nagy lelkesedéssel és precizitással végezte a terepmunkát; valamint Balogh Zsoltné Váradai Zita, aki a közösség tagjaként és cigány beszélőként olyan adatközlőket tudott megkeresni és olyan módon tudta velük az interjút elkészíteni, ahogyan az csak belülről valósítható meg.

A projekt során összesen több mint száz nyelvi interjút készítettünk Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Hajdú-Bihar, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna és Veszprém megyékben, valamint Budapesten. A Magyarországon valaha beszélt összes cigány dialektuscsoportból készült interjú: oláh cigány (lovári, csurári, másári, drizári, cerhári, colári); centrális (romungró, vend); északi (szintó). Csupán néhány, kizárólag Erdős Kamill által említett oláh cigány változatból nem találtunk eddig beszélőt.

Az országos szintű dokumentálás azért egyedülálló nemzetközileg is, mert az eddigi kutatások vagy egy dialektusra vagy dialektuscsoportra (pl. a Centrális Romani Nyelvi Atlasz), vagy az egész nyelvet transznacionálisan átfogó adatbázis kiépítésére (Romani Morfoszintaktikai Adatbázis, ROMLEX) összpontosítottak. Ha egy országon belül tekintjük a cigány összes fellelhető változatát, akkor számos dialektusból lesz nyelvi mintánk úgy, hogy a kontaktusnyelv azonos, és ezáltal a kontaktushatás könnyebben kutathatóvá válik.

Megkezdődött az interjú leírása és ezáltal az adatbázis kiépítése is, ami később lehetővé teszi, hogy azt korszerű módon hozzáférhetővé lehessen tenni. A szükséges technikai háttér az ELAN nevű számítógépes alkalmazás adja. Ebben meghallgathatók lesznek a hangfelvételek, és megtekinthető lesz azok fonetikus és tudományos átírása. A folytatásban az adatok felcímkézését és további információkkal való ellátását is tervezzük.

Mindezen alapok lefektetése hosszabb távon lehetővé teszi a magyarországi cigány nyelvváltozatok még szélesebb körű és még nagyobb arányú dokumentálását. Ennek során már esetlegesen szerepet játszhatnak a narratívák, amelyek a nyelvtani alakok fontos forrásai is lehetnek, valamint a természetes, hétköznapi beszélgetések, amelyek teljes spontaneitásuknál fogva szolgálhatnak új adatokkal.

2. A cigány dialektológia szempontjából nemzetközileg is jelentős eredmény egy eddig ismeretlen szintó változat felfedezése, amelyben az alanyi klitikumoknak a szintóban megszokott *lo/li/le* alakjai mellett az archaikusabbnak tűnő *to/ti/te* alakok is megjelennek. Ez köszönhető annak a kiemelt figyelemnek, amelyet a Magyarországon beszélt szintó változat felkutatásának szenteltünk a projekt során. Kiderült, hogy igen kevés szintó beszélő van, és azok is már idősebbek, viszont bizonyos körülmények között, például ebben a konkrét esetben a cigányok körében a franciaországi manus változatot beszélők által végzett hittérítő tevékenység révén átmenetileg feléledhet. Emellett

megkezdttük az úgynevezett „hiencnári” csoportnak, illetve a csoport által beszélt, esetlegesen eltérő nyelvváltozatnak az azonosítását is.

3. A cigány a veszélyeztetett kisebbségi nyelvek közé tartozik, ezért a dokumentálás szempontjából fontosnak tartottuk szociolingvisztikai tekintetben is vizsgálni a kutatás keretében. Ennek kapcsán két felmérést is végeztünk, mindkettőt egy olyan kérdőív segítségével, amelyet külön erre a célra dolgoztunk ki. Ebben három témakör köré csoportosítottuk a kérdéseket: kompetencia, attitűd és a nyelvnek a világban, illetve különösen a digitális világban betöltött szerepéhez fűződő viszony. Az első felmérést magukat cigánynak valló, 16 és 25 év közötti, fővárosi alanyok körében végeztük, a másodikat pedig vidéki környezetben, elsősorban a 40 év feletti korosztályra összpontosítva, egy kis, északkelet-magyarországi faluban, ahol a lakosok nagy része cigány. Ebben a vizsgálatban nem volt feltétel, hogy az alany cigány anyanyelvi beszélő legyen. Mindkét felmérésben mintegy 60-60 fő vett részt. A vizsgálat azt mutatja, hogy minél fiatalabb és minél inkább városi egy alany, annál kevésbé rendelkezik aktív nyelvtudással, viszont a nyelvhez való viszonyulás a vártnál nagyobb, elsöprő mértékben pozitív, és a nyelv fontos identitásformáló tényezőként jelenik meg, lakhelytől és kortól függetlenül. Ez azt is jelenti, hogy hosszabb távon a nyelv akár jelentős szerepet is játszhat a magyarországi cigányság társadalmi helyzetének javításában azáltal, hogy hozzá tudna járulni egy egészségesebb identitás kialakításához.

4. Az adatok alapos elemzésére a későbbiekben fog sor kerülni, mivel a felvételek átírása csak a projekt utolsó negyedében kezdődött meg. Az eddigi megfigyelésekből egyértelműen kitűnik, hogy bizonyos, nem az öröklött szókincshez tartozó lexémák esetében a függő tő alakja ingadozik. Az nem annyira jellemző, hogy egy beszélő váltogatná az alakokat, de egy közösségen belül előfordult mindkét alak. Szociolingvisztikai (kor, nem, csoport) okokat egyelőre nem figyeltünk meg, az ugyanakkor nem kizárt, hogy valamilyen, bár inkább csak tendenciaszerű területi eloszlás esetleg megjelenik az alakok használatában. A gyakorisági tényező szerepét a teljes feldolgozottság után fogjuk tudni vizsgálni.

5. Frissen gyűjtött adataink megerősítik, hogy az öröklött és kölcsönzött főnevek szigorú tagoltsága valóban megbomlóban van, legalábbis ami a kölcsönzött szavakat illeti. Számos szerbből, magyarból és románból kölcsönzött szó függő tövének alakja ingadozik az öröklött és a kölcsönzött minták között: nom. sing. *čokano* ‘kalapács’ > obl. sing. *čokanes-/čokanos-* (román *ciocan*); nom. sing. *duhano* ‘dohány’ > obl. sing. *duhanes-/duhanos-* (szerb *дуван*); nom. sing. *mobilo* ‘mobiltelefon’ > obl. sing. *mobiles-/mobilos-* (magyar *mobil*). A cigány egyik északi dialektusából, a szintőből származó adatok még jobb bizonyítékkal szolgálnak, mivel nincs olyan lexikai elem, sem öröklött, sem kölcsönzött, amelynek függő tövében az *-os-* toldalék jelenne meg: nom. sing. *švigefatro* ‘após’ > obl. sing. *švigefatres-* (német *Schwiegervater*); nom. sing. *frento* ‘idegen’ > obl. sing. *frentes-* (német *fremd*); nom. sing. *hamro* ‘kalapács’ > obl. sing. *hamres-* (német *Hammer*). Az adatok arra engednek következtetni, hogy valamiféle kiegyenlítődés történik a két minta között, és az öröklött minta „visszaterjed” a lexikonnak a korábban a kölcsönzött minta szerint ragozódó részeire. Mivel az adatokat Magyarországon gyűjtöttük, pszicholingvisztikai tényezők is esetlegesen közrejátszhatnak abban, hogy egy anyanyelvi beszélő mennyire érez egy adott szót kölcsönzöttnek. Ezt azonban nehéz mérni, ráadásul újonnan létrejött szavak, mint például a *mobilo* esetében is van ingadozás, ami nem igazán arra utal, hogy a régebbi, román, szerb vagy német eredetű szavak elhomályosultak és már cigáyabbnak érződnek, mint az újabb jövevényszavak; az eshetőséget azonban nem lehet teljesen kizárni. Az oláh cigányban tapasztalt variációnak lehet köze a gyakorisághoz (a magasabb példánygyakoriságú szavak kevésbé ingadoznak, az alacsonyabb példánygyakoriságú szavak jobban ingadoznak), azonban a kölcsönzött minta teljes hiánya a szintő adatokban egyértelműen a szigorú kettősség bomlását támasztja alá.